

Adorjáni Zoltán

Kölozsvár

A χάρισμα és a δύναμις fogalma Alexandriai Philón műveiben

I. A Septuaginta és az Újszövetség nyelvezete

Mint ismeretes, a Septuaginta (LXX) nyelvezete koiné görög, és pedig abban a változatában, amelyet az Egyiptomban élő zsidók beszéltek. Aki ismeri a bibliai héber nyelvet, és olvasni kezdi a LXX-t, azonnal észleli, hogy nyelvezetére a héber hatások is jellemzők. Nem csupán a mondat szerkesztés tekintetében, hanem abban is, hogy a fordítás forrása, az ószövetségi héber nyelv jelentősen módosította a lényeges teológiai fogalmak kifejezésére használt görög szavakat. Ilyenek például: az εἰρήνη, δόξα, δικαιοσύνη, stb.¹

Kétségtelen, hogy a LXX fordítása igen hűséges, lelkiismeretes és körültekintő fáradozás nyomán állt elő. Ez a hűség és lelkiismeretesség a diaszpórában élő alexandriai fordítók vallásos buzgóságának tudható be.²

A LXX – természetesen – több kéz munkája és hosszabb ideig tartó fáradozás eredménye.³ Első, szinte azonnal szembetűnő jellegzetessége az, hogy egységes nyelven szólaltatja meg a héber Kánont, amelynek könyvei több átdolgozáson mentek át. A héber Kánon könyvei azonban mégsem gyakorolnak egységes hatást. Nyilván, a LXX-ban is észlelhetők egyenetlenségek, viszont ezek az egyenetlenségek, amelyek az egyes könyvek különböző időben történt átültetésének következményei, kevésbé szembetűnőek az eredeti héber szövegek stílusbeli és szókincset illető különbségeihez képest.

A LXX fordítói, tehát, jól értettek a héber szinonimacsoportok egyszerűsítéséhez és összevonásához.⁴ Gyakorlatilag minden bizonnyal azt történhetett, hogy a fordítók már korábban, munkájuk közben pedig méginkább szembesültek a nyelvi és fogalmi nehézségekkel és leszögezték a héber szinonimacsoportok fordításának szabályait. De ugyanakkor az is feltételezhető, hogy a fordítók munkáját már eleve meghatározta az egyiptomi diaszpórában élő zsidóság hellenista hatásokat mutató gondolkozásmódja.

Lássunk hát néhány példát a héber szinonimacsoportok egyszerűsítésére és összevonására:⁵

¹ Ld. Schürer, Emil: *The History of the Jewish People in the Age of Jesus Christ (175 B. C. – A. D. 135)*. A new English version revised and edited by Geza Vermes, Fergus Millar, Martin Goodman. Volume II, part I. T. & T. Clark LTD, Edinburg 1986, 478–479.

² Ifj. Varga Zsigmond: *Hellenisztikus papyrusok, feliratok, ostrakák világa és az Újtestamentum*. Tanulmány az újszövetségi nyelvészet, irodalom és összehasonlító vallástörténet köréből. Debrecen 1942, 21. (Ez után: ifj. Varga Zsigmond.)

³ Ld. Schürer, Emil: *i. m.* 474–478.

⁴ Vö. ifj. Varga Zsigmond: *i. m.* 20.

⁵ Vö. ifj. Varga Zsigmond: *i. m.* 20., ahol Adolf Deissmann *Bibelstudien* (1985), *Neue Bibelstudien* (1987), *Die Hellenisierung des semitischen Monotheismus*. (In: *Neue Jahrbücher für das klassische Altertum...*

βασιλεύς			
מֶלֶךְ 1Móz 14,1; 2Móz 1,18; 4Móz 21,1; Józs 2,3; Bír 11,17; 1Sám 8,19; Zak 9,9 Mal 1,14.	נָשִׂיא Móz 23,6	פַּרְעֹה ὁ βασιλεύς Φαραώ: 1Móz 40,17; Ez 32,31.	
מֶלְכָא (arám) Dán 6,20	נָגִיד <i>fejedelem, király;</i> Péld 28,16	מַחֲקֵק <i>vezér;</i> Zsolt 60,9; 108,9	
רֹאשׁ 1Krón 29,11	אֲדוֹן 2Sám 13,32	מֶלֶךְ Péld 13,17 (valószínűleg מֶלֶךְ - kel való összeolvasás miatt.)	
δόξα			
כְּבוֹד <i>tisztelet, dicsőség; tiszteltetdij, bér; pompa;</i> 2Móz 12,10; 24,16	תּוֹעֲפֹת <i>szarv, csúcs;</i> 4Móz 23,22; 24,8	הוֹד <i>fenség, fényesség;</i> 1Krón 16,27; Jób 37,22; Dán 11,21	חֶסֶד <i>kellem, báj, kecsesség; szeretet, kegyelem;</i> Ézs 40,6
הִדְרָה <i>dísz, ékesség;</i> Péld 14,28	הִדָּר <i>dísz, ékesség; fény, dicsőség, magasztosság; tiszteltet;</i> Zsolt 149,9	תִּפְאֳרַת <i>dísz, ékesség; tisztesség, hírnév;</i> Péld 28,12; Ézs 60,19	עוֹז <i>erő, hatalom; megdicsőülés, dicsőítés;</i> Zsolt 68,35; Ézs 12,2; 45,24
גָּאוֹן <i>fenség, magasztosság; büszkeség;</i> Ézs 14,11	גְּאוּוֹת <i>felemelkedés, előállás; fenség, dísz; kevélység;</i> Ézs 26,10	יִקְרָא <i>tisztesség, fenség;</i> Dán 2,37	תְּאֵר <i>alak, forma;</i> Ézs 52,14; 53,2
מַחֲמֹד <i>kellem, kedvesség; drágaság, kincs;</i> Ézs 64,10	יָקָר <i>drágaság; tiszteltet, dicsőség;</i> Esz 6,3	מִשָּׂא <i>viselés, teher; adomány;</i> Ézs 22,25	גְּדוּלָה <i>dicsőség, tiszteltet; nagyságos tettek;</i> Esz 10,2
שׁוֹב <i>szepség, jóság;</i> 2Móz 33,19	שֵׁמֶר <i>seprő (bor);</i> Jer 48,11	יָד <i>kéz; stb.</i> 2Krón 30,8	תְּמוּנָה <i>alak, megjelenés;</i> Zsolt 17,15
מְרֹאָה <i>látás, megjelenés;</i> Ézs 22,22	הוֹן <i>javak, gazdagság;</i> Zsolt 112,3	הִתְפַּאֵר (hitp.) <i>megdicsőülés;</i> Ézs 26,10	פָּאֵר <i>turbán;</i> Ézs 61,3
יָיִן (arám) <i>fényesség;</i> Dán 4,33	שִׁלְטָן (arám) <i>uralom, hatalom;</i> Dán 4,31	גֵּם <i>jel, zászló;</i> Ez 27,7	

6. Jg. Bd. (1903) 161 skk..) írásaira hivatkozik. Ifj. Varga Zsigmond a következőket írja Deissmann nyomán: „Pl. az ἀνομία 24, az ἀγαθός10, a ἅγιος 21, a βασιλεύς 9, a δόξα 25, a θεός 10, a κύριος 17 héber kifejezés pótlására szolgál. A γίνομαι 98, a δίδωμι 53, az ἔχω 59 és a ποιέω kb. 118 héber szó jelentését fogta össze és egységesítette.”

A diaszpórai zsidóság a maga égető szükségére nézve kényszeredett az ószövetségi iratok fordításának elkészítésére, s amint azt *Arisztész Levele* is mutatja, igyekezett alátámasztani a fordítás szintén csak Isten Lelke általi ihletettségét.⁶

Az első században megjelenő keresztyénség minden további nélkül átvette a zsidó kézből származó LXX-át, s azt autentikus Ószövetségnek tekintette.⁷ Amikor tehát a korai keresztyénség megkezdte misszióját, a LXX-val kész „fegyverzetet” kapott Krisztus evangéliumának hirdetéséhez, s a keresztyén misszionáriusok olyan terminológiák segítségével hirdethették az evangéliumot, amelyet a LXX-t olvasó diaszpórai zsidóság már hosszabb ideje használt.

II. A *χάρισμα* és a *δύναμις* az Újszövetségben

Ifj. Varga Zsigmond összeállított egy jegyzéket,⁸ amely a sajátosan újszövetségi szavakat tartalmazza. Ebben 64 olyan szót tüntetett fel, amely az Újszövetségben fordul elő először, s ilyen módon innen kerül át a keresztyén egyház használatába.⁹ Hasonló eredményre jutott Adolf Deissmann is.¹⁰

Ifj. Varga Zsigmond nem vette fel az általa készített jegyzékbe a tulajdonneveket, mert eredetük bonyolult, használatuk pedig nem jellemző valamely nyelv szókincsére. Természetesen a LXX szavait is figyelmen kívül hagyta. Azokat a névszókat is mellőzte, amelyeknek igei alakja már előfordult az Újszövetséget megelőző vagy azzal párhuzamosan jelentkező egyéb irodalomban. Hasonlóképpen járt el azokkal az igékkel is, amelyeknek már megvolt a névszói változata.¹¹

Miután ifj. Varga Zsigmond összeállította a maga jegyzékét, meg tudta állapítani, hogy a felsorolt szavak közül:

- 17 hapax legomenon;
- 15 vallásos tartalmú;
- sajátosan keresztyén vonatkozású pedig 4 szó.

Emellett azt is megállapította, hogy néhány szónak inkább csak az összefüggés kölcsönzött keresztyén színezetet, és hogy a szavaknak mintegy fele világi jelentésű, és pedig mindenféle vallásos jelleg nélkül. Végül a következőket állapította meg:

„Jellemző, hogy a páli szóképzés eredménye 31, tehát az apostol hatalmas genieje itt is utat tör. Első pillanatra feltűnő, hogy a szólistából hiányzik minden központi jelentőségű keresztyén fogalom, ami természetesen csak annyit bizonyít, hogy az őskeresztyén vallás a maga örök igazságainak a kifejezésére, amint ma már tudjuk, nem alkotott új »szent« nyelvet, hanem a korabeli koinét – a nép nyelvét – használta fel arra, hogy üdvösségtartalmát mindenki, még a legegyszerűs-

⁶ Vö. az *Arisztész levele*ben említett 72 fordítót 4Móz 11,11 skk-kel. Ld. még Ant XII. 2,1–15.

⁷ Ld. Schürer, Emil: *i. m.* 480.

⁸ Ifj. Varga Zsigmond 21.

⁹ Uo. 35.

¹⁰ Deissmann 64. olyan szót tüntetett fel, amely az Újszövetségben fordul elő először. Ld. Deissmann, Adolf: *Licht vom Osten. Das Neue Testament und die neuentdeckten Texte der hellenistisch-römischer Welt*. Vierte, völlig neubearbeitete Auflage mit 83 Abbildungen im Text. Verlag von J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1923, 60–61.

¹¹ Ifj. Varga Zsigmond 35–38.

rűbb ember életébe is átvigye. Ez pedig a közismert szavak új belső tartalommal való megtöltése útján történt.”¹²

Ebben az igen körültekintő és pontos munkával elkészített szójegyzékben nem az a feltűnő, hogy – amint az várható is volt – nem tartalmazza a **δύναμις** szót,¹³ hanem inkább az, hogy a **χάρισμα** sem található meg benne.

A **χάρισμα** a koiné görögben

A **χαρ**-¹⁴ tőből létrejött **χάρις**¹⁵ főnév, majd az ebből alkotott **χαρίζομαι**¹⁶ igének kései származéka, a **χάρισμα** egészen új keletű szónak számít a koiné görög dialektusban. Ezt tanúsítja az is, hogy a **χάρισμα** gyakoribb használatával mindenekeelőtt a páli levelekben találkozunk.¹⁷

A χάρισμα jelentései		
Eredeti jelentése	Az Újszövetségben	
<i>ajándék, győzelmi ajándék, jutalom (a győztes hadsereg vezérértől)</i>	Általánosabb értelemben	Sajátosabb értelemben
	<i>Isten jóindulatából, kegyelméből származó ajándék (Izráelnek – Róm 11,29; a halálból való megszabadítás – 2Kor 1,11); lelki ajándék, lelki javak (a keresztyén gyülekezet tagjainak – Róm 1,11; 1 Kor 1,7); megkegyelmezés, jutalom (Róm 5,15–16.23).</i>	<i>lelki, kegyelmi ajándék többnyire valamilyen szolgálat céljából a gyülekezet építésére (Róm 12,6; 1Kor 12,4. 9. 28. 30–31. stb.)</i>

A **χαρίζομαι** és a **χάρισμα** szó nem fordul elő a LXX szövegében. Viszont némely szövegváltozatban a **χάρισμα** mégiscsak jelentkezik. Ezek a helyek mégsem vehetők figyelembe, ugyanis itt a **χάρισμα** a későbbi keresztyén fordítók, revideálók tolla által került a szövegbe.

A **χάρισμα** három helyen lelhető fel a keresztyén fordítók által áthagyományozott görög Ószövetségben.

¹² Uo. 38. Vö. Douma J.: *Oriëntatie in de theologie*. Második átdolgozott kiadás. Szerkesztette De Vuurbaak, Barneveld 1987, 74–76.

¹³ Megtalálható azonban a **δύναμις**-szal egyazon gyökből származó és csupán Pál apostol által használt **δυνατέω** – *erősnek lenni* (Róm 14,4; 2Kor 9,8; 13,3). Uo. 36.

¹⁴ A gyök a *kellemes érzés, az öröm* fogalmát fejezi ki. Vö.: **χαρά** – *öröm, örömezés; jókedv, gyönyörűség, gyönyörködés*. Ez utóbbi inkább individuális színezetű, míg a **χάρις** olyan öröm kifejezésére szolgál, amelynek közösségi vonatkozásai vannak.

¹⁵ A főnév jelentése: *kedvesség, szeretetre méltó magatartás, kellemesség; kegyesség, jóindulat, szívesség, jótett*. Többszámúban: *viszontszolgálat, báládatosság, bála, köszönet*.

¹⁶ Jelentése a következő: a) vallásos háttérrel isteni lények ajándékozására: *jótetszésből, kegyelemből ajándékozni*; b) emberközi kapcsolatban: *kedvességet tanúsítani; jószágos, szívés lenni; valakinek tetszésére lenni*; c) etikai és jogi vonatkozásban: *elengedni, megbocsátani; kegyelmes lenni*.

¹⁷ A páli levelekben tizenhatszor fordul elő: Róm 1,11; 5,15.16; 6,23; 11,29; 12,6; 1Kor 1,7; 7,7; 12,4.9.28.30.31; 2Kor 1,11; 1Tim 4,14; 2Tim 1,6; egyszer pedig 1Pt 4,10-ben.

Zsolt 31,22 (LXX: 30,22)

A Theodotion által készített Ótestamentum-fordítás (Kr. u. 2. század) tulajdonképpen az eredeti héber szöveg alapján revideált és javított LXX-nak tekinthető. Itt a **χάρισμα** a **חֶסֶד** (*jóság, szeretet, kegyesség, kegyelem*) fordításaként jelentkezik a LXX-ban olvasható **ἔλεος** (*könyörület, irgalom, részvét, szánakozás*) szó helyett.¹⁸

Jézus, Sirák fia (JSirák) deuterokanonikus könyvében¹⁹

7,33: „Jóakaratot tanúsíts minden élőlényvel szemben, sőt még a halottól se vond meg a *kegyeletet*.”²⁰

38,30: a fazekas „...szívét a *máz* elkészítésére adja...”²¹

A Szibillák könyvében

A **χάρισμα** szó Szibillák könyvében való egyszeri előfordulása²² sem vehető igazán figyelembe. Ugyanis ennek a zsidó és keresztyén szerzők tollából származó, és homéroszi versmértékben megfogalmazott jövendöléseknek létrejötté Kr. e. a 2. századtól Kr. u. az 5. századig terjedő időre tehető.²³

A **χάρισμα** Philónnál

A **χάρισμα** három helyen olvasható Alexandriai Philón írásaiban, és ez a magyarázata annak, hogy miért nem került be az ifj. Varga Zsigmond által összeállított szójegyzékbe. Ugyanis: ha Alexandriai Philón legkésőbb Kr. u. 50–60-ig élt,²⁴ akkor művei egyidősek Pál apostol leveleivel, amelyek 51 és 58, illetve 63 között születtek. De az is nagyon valószínű, sőt, több mint valószínű, hogy Philón munkái megelőzik Pál apostol írásait.

¹⁸ כִּי בָרַךְ יְהוָה – εὐλογητὸς κύριος, ὅτι ἐθανάτωσεν τὸ ἔλεος τὸ / χάρισμα αὐτοῦ ἐν πόλει περιοχῆς. (A vastag betűs kiemelés tőlem, akár-csak a következő idézetekben is.)

¹⁹ A fordítások forrása: *Deuterokanonikus bibliai könyvek a Septuaginta alapján*. Kiadja a Magyar Bibliatársulat megbízásából a Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója. Budapest 1988.

²⁰ A **χάρισμα** a 4–5. századból származó Sínai Kódexben (S, **ℵ**) olvasható: **χάρις δόματος ἔναντι παντὸς ζῶοντος, καὶ ἐπὶ νεκρῶ μὴ ἀποκωλύσης χάριν / χάρισμα**.

²¹ A fordításra nézve lásd a 22. jegyzetet. Itt a **τὸ χρῖσμα** szót a szövegösszefüggés értelmében helyesen fordították máznak, ugyanis jelentése: *kenet, kenőcs; olaj; szőn, festék, vakolat: ...καρδῖαν ἐπιδώσει συντελεῖσαι τὸ χρῖσμα / τὸ χάρισμα*... A Vatikáni Kódexben (B, 4. század) álló **τὸ χάρισμα** szót Kittel teológiai szótára *kedvelt, kedvenc munkának* értelmezi. (IX. kötet, 393.)

²² **πάσῃ τε γὰρ ψυχῇ μερόπων θεοῦ ἔστι χάρισμα**. – Mind, ami emberi lélek, Isten kegyadománya. (Sib 2,54; saját fordítás.)

²³ A Szibillák 6–8., illetve 13. könyvéről tudjuk, hogy keresztyén eredetűek, a többiek zsidó származásúak, a 3. könyv pedig a legrégebbi (Kr. e. 2. század). Ld. Schürer, Emil: *i. m.* 622.; Beek, M. A.: *Inleiding in de Joodse apocalyphtiek van het oud- en nieuw-testamentisch tijdvak*. De Erven F. Bohn N. V., Haarlem 1950, 48.

²⁴ Alexandria Philón életének behatárolására igen tág. Emil Schürer szerint Kr. e. 20–10 között született (ld. Schürer, Emil: *The History of the Jewish People in the Age of Jesus Christ. 175 B. C. – A. D. 135. III. 2. A new English version revised and edited by Geza Vermes, Fergus Millar, Martin Goodman. Volume II, part I. T. & T. Clark LTD, Edinburg 1987, 816.*). E. Ferguson Kr. e. 30 – Kr. u. 50. közé teszi Philón életének idejét (ld. *A keresztyénség bölcsője*. Fordította Zsengeller József. Szerkesztette Szabó István. Osiris Kiadó, Budapest 1999, 405.), T. Nelis pedig Kr. e. 20 – Kr. u. 45 közé (ld. *Bijbels Handboek. Iib. Tussen Oude en Nieuwe Testament*. J. H. Kok – Kampen 1983, 167.).

Lássuk, tehát miként jelentkezik a **χάρισμα** Alexandriai Philón munkáiban, ahol, mint fentebb láttuk, viszonylag kevésszer, csupán háromszor fordul elő; viszont ezek az előfordulások lényegbevágó dolgokról tanúskodnak.

De legum allegoariarum liber III. 78

Kegyelmet nyerni pedig nem csupán annyit jelent, hogy a [kegyelem] egyenlő mértékű a jótetszéssel, amint azt némelyek vélik. Hanem ilyesmit is: miközben az igaz [ember] a létezők természetét kutatja, felfedezi azt az egyetlen, mindennél értékesebb nyereséget, hogy Istennek köszönhetően létezik mindenikük; teremtménynek pedig egyetlen *kegyelmi ajándéka*²⁵ sincsen, sőt mi több, semmit sem birtokolnak, mivel minden az Isten tulajdona; ezért a kegyelmet egyikük sem mondhatja magáénak. Ha tehát így van, akkor azoknak, akik arra keresnek feleletet, hogy micsoda a teremtett világ alapelve,²⁶ annak bárki megválaszolhatja, hogy ez Isten jósága és kegyelme,²⁷ amelyet a hozzá tartozó népnek ajándékozott.²⁸

De legum allegoariarum liber III. 79

Ugyanis Isten ajándéka, jótéteménye és *kegyelmi ajándéka* minden, ami a világban van, és ő maga a világ. És Isten Melkisédek, a békesség – mert ez a Sálem fordítása²⁹ – királyát is, a maga papjává tette, anélkül, hogy csak egy cselekedetére is előre gondolt volna; hanem előbb tette királlyá, békességessé és méltóvá arra, hogy saját papjaként szolgáljon neki. Tudniillik „igazságos királynak” nevezik,³⁰ az ellenséges királyt pedig „tirannusnak”,³¹ mert míg az egyik törvényeket, addig a másik törvénytelenéget vezet be.³²

²⁵ Alexandriai Philón műveinek kiadója, Leopold Cohn (*PHILONIS ALEXANDRINI OPERA QUAE SUPERSUNT*. Recognoverunt Leopoldus Cohn et Sigofredus Reiter. Editio minor. Berolini, Typis et impensis Georgii Reimeri, MCMXV) megjegyzi, hogy ez az a szövegrész, ahol a keresztyén irodalomban előforduló **χάρισμα** először jelentkezik.

²⁶ Az **ἀρχή** – *kezdet* szó itt elvont értelemben használatos *principium*, a világ létezésének végső oka és magyarázata jelentéssel.

²⁷ Ennek párhuzamait megtaláljuk Platónnál (Timaios 29a), valamint a sztoikus filozófiában.

²⁸ A szerző fordítása, akárcsak a többi Philóntól származó magyar idézet. – τὸ δὲ χάριν εὐρεῖν οὐκ ἔστι μόνον, ὡς νομίζουσί τινες, ἴσον τῷ εὐαρεστῆσαι, ἀλλὰ καὶ τοιοῦτον ζητῶν ὁ δίκαιος τὴν τῶν ὄντων φύσιν ἐν τούτῳ εὐρίσκει ἄριστον εὐρημα, χάριν ὄντα τοῦ θεοῦ τὰ σύμπαντα, γενέσεως δὲ οὐδὲν **χάρισμα**, ὅτι γε οὐδὲ κτῆμα, θεοῦ δὲ κτῆμα τὰ πάντα, διὸ καὶ μόνου τὴν χάριν οἰκεῖον τοῖς γούν ζητοῦσι, τίς ἀρχὴ γενέσεως, ὀρθότατα ἂν τις ἀποκρίνοιο, ὅτι ἀγαθότης καὶ χάρις τοῦ θεοῦ, ἦν ἐχαρίσατο τῷ μετ’ αὐτὸν γένει.

²⁹ Vö. 1Móz 14,18.

³⁰ Philón itt a Melkisédek – Melki-cedek (מלכיצדק – *király*, מלך – *igazs. igazság*) név jelentéséből indul ki. Ld. 1Móz 14,17–20. Vö. Zsid 7,1–2-vel, ahol a második vers nemcsak értelme szerint, hanem szóképzésében is igen-igen hasonlít Philón mondataihoz: „Ennek neve először ezt jelenti: igazság királya, aztán Sálem királya, vagyis békesség királya.” – πρῶτον μὲν ἐρμηνευόμενος βασιλεὺς δικαιοσύνης ἔπειτα δὲ καὶ βασιλεὺς Σαλήμ, ὃ ἔστιν βασιλεὺς εἰρήνης. (Zsid 7,2b) Ha a Zsidókhhoz írt levél 80–90 között született, akkor annak keresztyén szerzője, aki az alexandriai írásmagyarázói iskola neveltjének tekinthető, jól ismerte ezt a philói magyarázatot is.

³¹ Korábban a király (**βασιλεύς**) és a tirannus (**τύραννος**) szavakat gyakran szinonimákként használták. Megkülönböztetésükre ld. pl. Arisztotelész *Nikomakhoszji etika* VIII,12p 1160b: ...τύραννος δὲ ὅς τὴν ἀρχὴν βιαιῶς σφετερίζεται – a tirannus pedig az, aki az uralkodást erőszakokkal bitorolja. Ez a fajta megkülönböztetés fellelhető Platónnál is és a sztoikus gondolkodásban. Vö. **βασιλεύς** címszó in: Kittel,

De ebrietate 32:

...Senki sem méltó befogadni az isteni ajándékok bőkezűen osztogatott sokaságát;³³ hasonlóképpen a világ sem. Viszont, aki Isten *kegyelmi ajándékainak* egy sebély gázlóját befogadja, annyira feltelítődik, hogy maga is fölbuzog és túlcordul. Ha pedig képtelenek vagyunk befogadni a jótéteményeket, hogyan is hordozhatnánk el a reánk zúduló fenyítő³⁴ hatalmat?³⁵

Következtetés

A **χάρισμα** Isten kegyelmének (**χάρις**) egyik konkrét megnyilvánulási formája. Az egész teremtett világ Isten jóságos kegyelmének köszönheti (**χάρις**) létét. (A fogalmak – kegyelem / **χάρις**, kegyelmi ajándék / **χάρισμα**, illetve valaminek kedvéért, valaminek köszönhetően / **χάρις** – szoros együvé tartozását a **χάρ-** gyökből származó szavak használata is mutatja. A **χάρις**, **χάρισμα**, illetve **χάρις** hármas használata itt szinte szójátéknak is tekinthető.)³⁶

Philón gondolatai alapján úgy tűnik, hogy karizmában nem kizárólag csak az ember részesedhetik; hanem minden, ami a világban van, lehet Isten adománya, jótéteménye, kegyelmi ajándéka.³⁷ Ebben a megfogalmazásban nincs éles különbség Isten kegyelmes ajándékozása, jóságos cselekvése és kegyelmi ajándékai között. Ez pedig azt is jelenti, hogy Istent fel lehet fedezni a világban is, és pedig ajándékain, jótéteményein és kegyelmi ajándékain keresztül.

Alexandriai Philón szemléletmódja itt tipikusan görög gondolkozásmódra vall.³⁸ De ezt a szemléletmódot Pál apostolnál is felfedezhetjük Róm 1,19–20-ban. Igaz, hogy ő más összefüggésekben beszél erről, ugyanis abból indul ki, hogy minden ember menthetetlen Isten előtt, legyen az zsidó, vagy pedig pogány görög. Tudniillik: Isten „transzparenszé” vált, „meglátattik” mindenki számára az ő alkotásaiban,³⁹ a zsidónak

Gerhard (herausg.): *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*. I. W. Kohlhammer GmbH, Stuttgart 1966, 562., valamint 769.

³² δωρεὰ γὰρ καὶ εὐεργεσία καὶ χάρισμα θεοῦ τὰ πάντα ὅσα ἐν κόσμῳ καὶ αὐτὸς ὁ κόσμος ἐστὶ. καὶ Μετχισεδὲκ βασιλέα τε τῆς εἰρήνης – Σαλήμ τοῦτο γὰρ ἐρμηνεύεται – καὶ ἱερέα ἑαυτοῦ πεποίηκεν ὁ θεός οὐδὲν ἔργον αὐτοῦ προδιατυπώσας, ἀλλὰ τοιοῦτον ἐργασάμενος βασιλέα καὶ εἰρηναῖον καὶ ἱερωσύνης ἄξιον τῆς ἑαυτοῦ πρώτον καλεῖται γὰρ βασιλεὺς δίκαιος, βασιλεὺς δὲ ἐχθρὸν τυράννω, ὅτι ὁ μὲν νόμων, ὁ δὲ ἀνομίας ἐστὶν εἰσηγητής.

³³ Olyan gondolat ez, amelyet Philón előszeretettel említ másutt is, például: De somniis I,143; De legum allegoriarum III,39.

³⁴ Tudniillik Isten csodatevő hatalmának fenyítésekben való megnyilvánulása, Isten büntetése. Erre a kérdésre még visszatérünk.

³⁵ Τῶν θεῶν δωρεῶν ἱκανὸς οὐδεὶς χωρῆσαι τὸ ἄφθονον πλῆθος, ἴσως δὲ οὐδὲ ὁ κόσμος, ἀλλὰ βραχέα δεξιόμενος μεγάλας ἐπιρρεοῦσαις τῶν θεοῦ χαρισμάτων δωρεαῖς τάχιστα ἀποπληρωθήσεται, ὡς ἀναβλύζουσαι καὶ ὑπερεκχεῖσθαι. εἰ δὲ τὰς εὐεργεσίας ἀδυνατοῦμεν δέξασθαι, τὰς κολαστηρίους δυνάμεις πῶς ἐπιφερομένας οἴσομεν;

³⁶ Id. *De legum allegoriarum liber* III. 78.

³⁷ *De legum allegoriarum liber* III. 79.

³⁸ Vö. Thorleif Boman: *A héber és a görög gondolkodásmód egybevetése*. Kiadja a Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója. Budapest 1998, 167–168.

³⁹ „Mert ami az Isten felől tudható, nyilván van őbennök; mert az Isten megjelentette nekik: mert ami Istenben láthatatlan, tudniillik az ő örökkévaló hatalma és istensége, a világ teremtésétől fogva az ő alkotásaiból megértetvén meglátattik; úgy, hogy ők is menthetetlenek.” Róm 1,19–20

pedig a törvény kijelentésében. Így ez nem más, mint Pál apostol görög gondolkozásból kiinduló és arra építő missziós igehirdetése, amely végül a bibliai váltság és megigazulás felé halad.

Az viszont teljesen világos, hogy a kegyelmi ajándékok csakis Isten kegyelmes ajándékozásából származhatnak, teremtmények pedig nem adományozhatják őket.⁴⁰ Isten olyan bőkezűen osztogatja ezeket, hogy kiáradásukat Philón végtelen bőséggel hömpölygő folyamhoz hasonlítja.⁴¹

Isten kegyelmi ajándékai olyan bőségesek, hogy azoknak befogadására az egész teremtet világ sem volna képes. A karizmák bőségének gondolata ott van 1Kor 12,4 skk.-ben. De az a csekély is, ami felfogható belőlük, annyira átítatja az embert, hogy maga az ember is fölbuzog és túlcordul.⁴² Ebben a képben pedig a karizmák hatékonysága jut kifejezésre.

Melkisédek esetében a karizma az, s ezennel konkrét kegyelmi adományként, hogy Isten papi szolgálatra teszi méltóvá, és így tulajdon papjává teszi.⁴³ Vö. 1Kor 12,4–11-gyel, illetve 28-cal. Ez utóbbi versben felfedezhető a szolgálat és a tisztég összefonódása.

Isten a maga kegyelmét és a karizmákat nem érdem szerint osztogatja. Így a kegyelmi ajándékban való részesedés Istennek minden emberi cselekvést megelőző tette. A karizma tehát a képességgel és méltósággal való felruháztatásban válik kézzelfoghatóvá.⁴⁴

Pál apostol szintén tudja, hogy a karizmák nem érdem szerint nyerhetők. Ezért tanítja, hogy a felismert lelki ajándékok nem vezethetnek dicsekvésre, felsőbbrendűsége és pártoskodásra: 1Kor 12–14; ld. még 1Pt 4,10-et.

Ha az Alexandriai Philón műveiben előforduló **χάρισμα** szót összevetjük a kegyelmi ajándék újszövetségi használatával, megállapíthatjuk, hogy a philói tágabb és szűkebb jelentéstartalom mintegy előfutára (vagy párhuzama?) annak, amit **χάρισμα** kapcsán a Pál apostol leveleiben és Péter apostol első levelében olvashatunk.

A δύναμις jelentése

a) A **δύναμις** főnév **δυνα**– gyöke a *képesség, erő, hatalom* fogalmának kifejezésére szolgál. Homérosz műveiben a munkaképesség és testi erő leírására használatos. De előfordul haderő vagy a politikai hatalom értelemmel is. A klasszikus görögben *az élet-hez és cselekvéshez nélkülözhetetlen testi, illetve lelki képességet* jelenti, tágabb értelemben pedig a *természeti erőket*, vagy például a *növények gyógyhatását*.⁴⁵

A **δύναμις** metafizikai jelentésköre a hellenista gondolkodásban alakult ki. Itt olyan *őserő*, amely minden létező princípiuma. A görög filozófiai gondolkodás szerint ez a princípium magával az istenséggel azonos, aki őserőként eleveníti meg a mindenséget.⁴⁶

⁴⁰ *De legum allegoriarum liber III.* 78.

⁴¹ *De ebrietate* 32.

⁴² Uo.

⁴³ *De legum allegoriarum liber III.* 79.

⁴⁴ *De ebrietate* 32.

⁴⁵ Ld. *Theologisches Begriffslexikon zum Neuen Testament*, herausgegeben von Lothar Coenen, II., 922.

⁴⁶ Ld. *Theologisch Wörterbuch zum Neuen Testament*. Begründet von Gerhard Kittel, II. 289.

b) A LXX a δύναμις-t rendszerint a haderő megnevezésére használja, és pedig 138-szor a לִיָּהּ – erő (Zsolt 59/60,14); *derékség, virtus* (Ruth 4,11); *tehetség, gazdagság* (5Móz 8,18); *had, haderő* (2Móz 14,18), 113-szor pedig a אָבִיר – sereg, csapat, haderő (Bír 4,7; 2Sám 10,16 1Krón 19,8); mennyei sereg (2Kir 17,16); hadiszolgálat, háború (1Krón 12,9.25) fordításaként.⁴⁷

A héber אָבִיר δύναμις-szal való fordítása különös figyelmet érdemel, és pedig azoknál az igehelyeknél, ahol az Ótestamentum Istenét úgy nevezi meg, mint aki a Seregek Ura és Istene: אֱלֹהֵי אָבִיר (אֱלֹהֵי אָבִיר) הָיָה. Ezeknek a helyeknek a száma nem kevés: 283.⁴⁸

A masszoréta szövegben található 283 előfordulásból a LXX 64 helyen szó szerint σαβαώθ-nak írja át a אָבִיר jelzőt,⁴⁹ 26 helyen a κύριος (ὁ θεός) τῶν δυνάμεων fordítást alkalmazza;⁵⁰ 118 helyen pedig a κύριος (ὁ θεός) ὁ παντοκράτωρ fordítást.⁵¹

A Seregek Ura és Istene megnevezés mögött az a szemlélet rejlik, hogy Izráel Istene a mennyei seregek élén áll (Zsolt 45/46, 7.11; 47/48,8), aki a maga hatalmát mindenekelőtt a történelem síkján mutatja meg. Ennek a hitbeli tapasztalatnak alapját Izráel törzseinek a Vörös-tengeren való csodás átkelése adta. Isten hatalma viszont nem csak a történelem folyásában mutatkozhatik meg. Hatalma a természet világában is megnyilvánulhat: ő az, aki létrehozta a világot (Jer 34/27,5; 39/32,17).

c) A hellenista és a rabbinista zsidóság sajátos látást társított a Seregek Ura – κύριος τῶν δυνάμεων megnevezéshez. Ez pedig abból következett, hogy a δυνάμις fogalmához újabb képzeteket társított. Például:

Legatio ad Gaium 6–7:

...nem a Valóságosan Létezőről (vagy: Isten lényegéről) mondom, hanem az ő világtéremtő, királyi, gondviselői erejéről, és a többiről, amelyek mind-mind jót munkálnak és fenytének is...⁵²

Isten tulajdonságait, erőmegnyilvánulásait a felettük álló *Logosz* – λόγος fogja össze; illetve: ezek az erők a Logoszból erednek. Ezeket az erők Istent nevei, a θεός és az κύριος is kifejezik:⁵³

De confusione linguarum 171:

⁴⁷ A LXX δύναμις-szal fordította többek között a következő héber szavakat is: הַרְבֵּי – erő, nátermetség, *vitészség* (Bír 8,21); רֵץ – fizikai erő, hatalom, *dicsőség* (1Krón 13,8); אָבִיר – erő, nátermetség, *javak* (1Krón 29,2).

⁴⁸ 1Sám 1,3.11; 4,4; 15,2; 17,45; 2Sám 5,10; 6,2.18; 7,8.26.27; 1Kir 18,5; 19,10; 2Kir 3,14; 1Krón 11,9; Zsolt 24,10; 46,8.12; Ézs 1,9; 1,24; Nah 2,14; Hab 2,13; Ám 4,13; Mík 4,4; Zak 1,3; Mal 1,4 stb.

⁴⁹ κύριος θεός σαβαώθ: Józs 6,17; 1Sám 1,3.20; 2Kir 10,6; Ézs 1,9; Jer 26,10 stb.; κύριος ἔλωαι σαβαώθ: 1Sám 1,11.

⁵⁰ 2Sám 6,2.18; 1Kir 17,1; 18,15; 2Kir 3,14; 19,20.31; Zsolt 23,10; 45,8.12; 47,9; 58,6; 68,7; 79,5.8.15.20; 83,2.4.9.13; 88,9; Zof 2,9; Zak 7,9 Ézs 42,13; Jer 40,12.

⁵¹ 2Sám 5,10; 1Krón 11,9; Hós 12,6; Ám 3,13; Zak 1,3; Mal 1,4; Jer, 5,14 stb.

⁵² ...οὐ λέγω τοῦ ὄντος... ἀλλὰ τῶν δορυφόρων⁵² αὐτοῦ δυνάμεων, κοσμοποιητικῆς, τε καὶ βασιλικῆς, καὶ προνοητικῆς καὶ τῶν ἄλλων ὅσαι εὐεργετιδές τε καὶ κολαστήριον... Ld. még: *Legatio ad Gaium* 3, 196, 213, 220, 336 és 367. §.

⁵³ Vö. *Philo von Alexandria. Die Werke in deutscher Übersetzung*. Herausgegeben von Leopold Cohn, Isaak Heinemann, Maximilian Adler und Willy Theiler. Band I. Walter de Gruyter & Co. Berlin 1962, (*Einleitung*) 19.

...mivel Isten egy, önmagát kimondhatatlan nagy erővel veszi körül, amelyek pártfogói és megtartói a létrejött mindenségnek. Ezek közé tartoznak a fenytítő erők is.⁵⁴

Ugyancsak erről tanúskodik a *De plantatione* 85–86:

...maga [az Írás] vezet rá, ugyanis „[Ábrahám] segítségül hívá az örökkévaló Úr Istennek nevét”. A felsorolt megnevezések tehát a Valóságosan Létezőt illető erőket tükrözik. Ugyanis az Úr megnevezés arra vonatkozik, hogy uralkodik, az Isten pedig arra, hogy jót tesz.⁵⁵

Amikor a hellenista és rabbinista zsidóság *δυνάμεις*-ről beszél, olyan hatalmakra gondol, amelyek Isten és az ember életterülete között működnek. Ezek a hatalmak megszemélyesített és közbülső lények, tehát angyalok személyével azonosított természeti erők (Jub 2,2 skk.). Ezek a megszemélyesített közbülső lények mozgásban vannak (4Ezsd 6,6), körben forognak (Énok 82,8), és részt vesznek a mennyei istentiszteleten (Énok 61,1).⁵⁶

A δύναμις Philónnál

Alexandriai Philón munkái a *δύναμις* fogalmának további fejlődéséről tanúskodnak, ugyanis a hellenista zsidó Philón még inkább a görög gondolkozáshoz idomítja a Seregek Uráról alkotott ószövetségi képet.

Philón úgy beszél Istenről, mint akinek hatalma kétféleképpen nyilvánul meg, és pedig alkotói és kormányzói munkájában. Amikor a szövetség ládája felett ülő kerubok jelentése felett elmélkedik, többek között ezt írja:

A De Vita Mosis II. 99

Én inkább azt mondanám, hogy [a kerubok] rejtett értelmük szerint a Létező⁵⁷ leglényegesebb és legfőbb *hatalmára* utalnak: a teremtőire és a királyira.⁵⁸ Ugyanis

⁵⁴ ...εἷς ὢν ὁ θεὸς ἀμυθῆτους περὶ αὐτὸν ἔχει δυνάμεις ἀρωγῶδες καὶ σωτηρίου τοῦ γενομένου πάσας, αἷς ἐμφέρονται καὶ αἱ κολαστηριοί:

⁵⁵ ...αὐτὸς ὑφηγήσεται „ἐπεκάλεσε” γὰρ „τὸ ὄνομα κυρίου θεὸς αἰώνιος”. αἱ τοίνυν λεχθεῖσαι προσήσεις τὰς περὶ τὸ ὄν ἐμφαίνουσι δυνάμεις. ἡ μὲν γὰρ κύριος καθ’ ἣν ἄρχει, ἡ δὲ θεὸς καθ’ ἣν εὐεργετεῖ. Ld. még: *De specialibus legibus Liber II*, 45.

⁵⁶ *Theologisch Wörterbuch zum Neuen Testament*. II, 297.

⁵⁷ Ti. Isten. Philón gyakran nevezi meg Istent ilyen körülírásokkal és kifejezésekkel: ἡ τοῦ παντὸς ἀρχή – Mindennek Kezdeté, Mindennek Alapelve; πηγὴ – Forrás, Eredet, Ok; ὁ νοῦς τὸν ὄλον – Mindenség Értelme (*De gigantibus* 42, *De migratione Abrahami* 4; 192); ποιῶν, ποιητής, κτίστης – Alkotó, Teremtő; τεχνίτης, δημιουργός – Szerző, Teremtő; κοσμοπλάστης – Világalkotó; ὁ μορφῶν τὸν κόσμον – a Világ Formálója; πατήρ – Atya; τὸ ἐν – az Egy (*De cherubim* 87, *Legum allegoriarum* II., 2); μονάς – Egyetlenség, Egy, Egység (*De Abrahamo* 122, *De gigantibus* 52, *Quod Deus sit immutabilis* 11); τὸ ὄν, ὁ ὢν – a Létező; τὸ ὄντως ὄν, τὸ πρὸς ἀλήθειαν ὄν – a Valóságosan Létező (ld. pl. *De confusione linguarum* 97, *De migratione Abrahami* 182). Istenfogalma természetesen az Ószövetségre épül, s ezért úgy ír Istenről, mint aki az egyetlen és igazi Isten, s aki több mint a platói jóság-idea. Az Ószövetséggel egybecsenően úgy nyilatkozik, hogy Isten lénye tulajdonképpen felfoghatatlan az ember előtt. Őt csupán cselekedetei által lehet megismerni. Viszont amikor Istenről ír, hellenista művelt olvasótáborot tart szeme előtt, s az egyetlen Igaz Istent e hellenista olvasók előtt akarja megérthetővé és elfogadhatóvá tenni. Ezért illeti Istent viszonylag gyakran a Platónra visszavezethető ὁ πατήρ καὶ ποιητής τῶν ὄλων – a mindenség Atyja és Teremtője (Ld. pl. a *De vita contemplativa* 90.) körülírással; s ezért veszi kölcsön a sztoikusoktól a νοῦς τῶν ὄλων – világlelek fogalmát is. Szintén csak platónista értelemben mondja Is-

„Isten”-nek nevezik teremtő hatalmát, mellyel létrehozta,⁵⁹ megalkotta és elrendezte ezt a mindenséget; „Úr”-nak pedig királyi hatalmát,⁶⁰ mely által uralkodik a teremtményeken, és igazságosságával szilárdan kormányozza őket.⁶¹

Hasonló gondolatokat olvashatunk az 1Móz 21,33-hoz fűzött magyarázatának egyik részletében:

De plantatione 85–86

...maga [az Írás] vezet rá, ugyanis „segítségül hívá az örökkévaló Úr Istennek nevé”. A felsorolt megnevezések tehát a Valóságosan Létezőt illető erőket tükrözik. Ugyanis az Úr megnevezés arra vonatkozik, hogy uralkodik, az Isten pedig arra, hogy jól tesz. Ezért az igen szent Mózes egész teremtéstörténetében is az Isten név használatos.⁶²

Az Isten és az Úr megnevezéshez kapcsolt, két különféle hatalom meghatározását az előbb már említett *De ebrietate* 32-nél is láthattuk:

Ha pedig képtelenek vagyunk befogadni a jótéteményeket, hogyan is hordozhatnánk el a reánk zúduló fenyítő hatalmat (*κολαστηρίους δυνάμεις*)?

Isten, mint *θεός*, a teremtő, rendet létrehozó és gondviselő, jóságosan és kegyelmesen gyakorolja hatalmát. Istennek ezt a fajta hatalomgyakorlását Alexandriai Philón *χαριστική δύναμις*-nak, azaz kegyelmes hatalomnak nevezi; az Úr (*κύριος*) név-

tenről, hogy ő az egyetlen igazi létező, a valóságosan létező: τὸ ὄν, ὁ ὢν, τὸ ὄντως ὄν, τὸ πρὸς ἀλήθειαν ὄν.

⁵⁸ Azaz: kormányzóira.

⁵⁹ A lennebb közölt görög szöveg világosan mutatja, hogy Philón egy olyan fajta etimologizálás alapján kapcsolja össze az „Isten” – *θεός*, illetve a *létrehozta, lefektette* – *ἔθηκε* szavakat (*θείημι* ige, gyöke: *θη-*, *θε-*), amelyet az ókori görögök gyakran alkalmaztak. Így jut el arra az állítására, hogy az „Isten” névben már eleve benne cseng a világ letételének, fundálásának ténye. Az „Úr” (*κύριος*) megnevezésnél nincs ilyen etimológiai alap, hanem az úr fogalmához kapcsolható *királyi* (*βασιλική*) melléknevet, valamint két igei szinonimát használ: *uralkodik* (*ἄρχει*), *kormányoz* (*ἐπικρατεῖ* – *hatalmában tart, ejt; uralkodik; parancsol; erőt vesz valamin, győzedelmeskedik*).

⁶⁰ A rabbik hagyománya viszont éppen fordítva beszél erről: ahol a Szentírásban a *יהוה* áll, ott Isten szeretetére és irgalmasságára kell gondolni; ahol pedig az *יהוה*-ot olvassuk, ott Isten igazságossága jut kifejezésre. Ez a szemlélet valószínűleg palesztinai eredetű, s innen jutott el Alexandriáig. Philón viszont, akiről úgy vélekednek, hogy nem igen tudott héberül, s inkább csak a LXX alapján magyarázta az Írást, a görög szavak alapján vezette le ezt a Midras által is említett gondolatsort. Vagyis: a *יהוה* = *κύριος* alapján beszélt Isten igazságosságának hatalmáról, az *יהוה* = *θεός* alapján pedig Isten jóságáról és irgalmasságáról. Vö. *Hellenizmus, Róma, zsidóság* 407.

⁶¹ ἐγὼ δ' ἂν εἴποιμι δηλοῦσθαι δι' ὑπονοιῶν τὰς πρεσβυτάτας καὶ ἀνωτάτω δύο τοῦ ὄντος *δυνάμεις*, τὴν τε ποιητικὴν καὶ βασιλικὴν· ὀνομάζεται δ' ἡ μὲν ποιητικὴ δύναμις αὐτοῦ *θεός*, καθ' ἣν *ἔθηκε* καὶ ἐποίησε καὶ διεκόσμησε τὸδε τὸ πᾶν, ἡ δὲ *βασιλικὴ κύριος*, ἣ τῶν γενομένων *ἄρχει* καὶ σὺν δίκη βεβαίως *ἐπικρατεῖ*.

⁶² ...αὐτὸς ὑφηγησεται „ἐπεκάλεσε” γὰρ „τὸ ὄνομα κυρίου θεός αἰώνιος”. αἱ τοίνυν λεχθεῖσαι προσησεις τὰς περὶ τὸ ὄν ἀμφαίνουσι δυνάμεις. ἡ μὲν γὰρ κύριος καθ' ἣν ἄρχει, ἡ δὲ θεός καθ' ἣν εὐεργετεῖ. οὗ χάριν καὶ τῆ κατὰ τὸν ἱερώτατον Μωυσῆς κοσμοποιᾷ πάση τὸ τοῦ θεοῦ ὄνομα ἀναλαμβάνεται.

hez pedig Isten fenyítő hatalmát társítja, amelyet így nevez meg: **κολαστηρίους δυνάμεις**⁶³ vagy **κολαστικάι δυνάμεις**.⁶⁴

Philón tehát úgy látta Istent, mint akit isteni hatóerők (**δυνάμεις θεοῦ**) vesznek körül.⁶⁵ Összekapcsolja az ószövetségi angyaltant, a *me'mar* (מַמְרָא vagy *mémra'* – מַמְרָא) és a *devar JHVH* (דְּבַר יְהוָה), valamint a sztoicista **δυνάμεις**-felfogást, s így aztán a hatalmak mint hatóerők a mindent alkotó és formáló világlélek, a **νοῦς** közegei.⁶⁶

Az ószövetségi angyaltan lényegét leginkább az Isten angyala megnevezés juttatja kifejezésre (1Móz 16,7.13; 21,17; 22,11; 2Móz 3,2; 13,21; 14,19; Bír 6,11 stb.). Isten angyala pedig Isten személyes megjelenését jelzi, s benne Isten személyes valósága nyilatkozik meg.

Isten jelenlétét azonban Isten Lelke, a rendet teremtő, segítséget nyújtó és vezérlő Lélek (רוח) is jelzi (1Móz 1,2; Ez 1,28–42; 3,22; 40,1). Mellette jelenik meg a későbbiekben a *bat-qól* (בַּת־קוֹל), amely abban különbözik a רוח-tól, hogy nem állandó jelleggel, hanem a kritikusként mindható helyzetekben ad felvilágosítást. A מַמְרָא, illetve a דְּבַר יְהוָה pedig Isten mindenhatóságának, teremtő erejének (1Móz 1,3; Zsolt 33,6; 107,25) és gondviselésének megszemélyesítése. Ez közvetíti és viszi véghez Isten akaratát (Ézs 55,11; Zsolt 33,9; 107,20; 147,15.18.).

Isten akaratát viszont a Tóra is közvetíti, éspedig úgy, hogy az abban kifejezésre juttatott szándék és cél Isten lényegének a mása. Ez a Tóra pedig azonos Isten bölcsességével.⁶⁷

A Philón által említett hatalmak viszont nemcsak hatóerők, hanem az egy és oszthatatlan Isten tulajdonságainak megnyilvánulásai is, amelyekkel Isten a világra hat. Például:

A De confusione linguarum 171

Mivel Isten egy, önmagát kimondhatatlan nagy erővel veszi körül, amelyek pártfogói és megtartói a létrejött mindenségnek. Ezek közé tartoznak a fenyítő erők is.⁶⁸

A hatóerők Isten mindenhatóságának és mindenütt jelenvalóságának bizonyítékai. Isten ezek által hat a világra és kormányoz mindent.⁶⁹ Így tanították ezt a kortárs zsidó mesterek is. Vagyis Isten világteremtő (**κοσμοποιητική**), királyi-kormányzó (**βασιλική**), eleve elrendelő és gondviselő (**προνοητική**), jót munkáló (**εὐεργετιδης**), valamint fenyítő (**κολαστήριον**) erejével igazgat mindent, és így nem

⁶³ Ld. *Quis rerum divinarum heres* 166.; *De confusione linguarum* 171.; *De Abrahamo* 145.; *De specialibus legibus liber I.* 307.; *De posteritate Caini* 20.; *De gigantibus* 47. stb.

⁶⁴ *Quis rerum divinarum heres* 166.

⁶⁵ Conybeare, Fred. C.: *Philo about the Contemplative Life or the Fourth Book of the Treatise Concerning Virtutes*. Critically edited with a defence of its Genuineness by Fred. C. Conybeare. M. A. Late fellow of University College, Oxford. With a facsimile. Oxford at the Clarendon Press by Horace Hart, Printer to the university 1895, 212.; 305.

⁶⁶ Ld. Raffay Sándor: *A hellenismus és a philonismus kozmogoniája*. Budapest 1900, 45.; Schürer, Emil: *The History of the Jewish People in the Age of Jesus Christ. 175 B. C. – A. D. 135. III. 2., 882–883.*

⁶⁷ Ld. Raffay Sándor: *A logos eredete, tartalma és jelentősége a jánosi iratokban*. Pozsony 1900, 57. skk.

⁶⁸ εἷς ὢν ὁ θεὸς ἀμυθήτους περὶ αὐτὸν ἔχει δυνάμεις ἀρωγούς καὶ σωτηρίους τοῦ γενομένου πάσας, αἷς ἐμφέρονται καὶ αἱ κολαστήριον.

⁶⁹ Ld. még: *De specialibus legibus Liber II.* 45.

közvetlenül, hanem közvetve⁷⁰ munkálkodik a világban. Ezt Philón más írásai is mutatják. Például:

Legatio ad Gaium 6–7

...nem a Valóságosan Létezőről [vagyis Istenről és az ő lényegéről] mondom, hanem az ő világteremtő, királyi, gondviselői erejéről, és a többiről, amelyek mind-mind jót munkálnak és fenytének is...⁷¹

Ld. még: 3, 196, 213, 220, 336 és 367. §,⁷² ahol arról is olvashatunk, hogy Isten tulajdonságait, erő-megnyilvánulásait a felettük álló λόγος fogja össze (illetve, hogy ezek az erők a λόγος-ból erednek). Ezeket az erőket a θεός és a κύριος megnevezések is kifejezik. Istennek ezek a hatóerei úgy is jelentkeznek Philón írásában, mint amelyek Isten erényei – ἀρεταί,⁷³ attribútumai. De a Bölcsesség valamivel kisebb hatáskörrel rendelkezik.⁷⁴ Isten a Bölcsességgel, mint „hitvesével” tanácskozva és ennek közvetítésével cselekszik, viszont mégis hímmemű „lény”, amint azt a *De fuga et inventione* 52-ben is megfigyelhetjük. Ugyanebben a műben láthatjuk, hogy Philón olykor a Bölcsességet tekinti a Logosz forrásának (97); egyebütt pedig épp ellenkezően nyilatkozik, hogy ti. a Logosz a forrása Isten Bölcsességének.

Philón sztoikus értelemben is beszél a Logoszról.⁷⁵ A *De cherubim* című írásában úgy szól az 1Móz 3,24-ben említett kerubimról, a „villogó pallós”-ról, mint ami maga a Logosz, Isten legfelsőbb hatóereje, a leggyorsabb tűz (27, 30). Hasonlót láthatunk a *Quis rerum divinarum heres sit*ben, ahol úgy nyilatkozik a Logoszról, hogy az „a leggyorsabbban áramló tűz” (80–87), ami kiterjed, szétárad, és így mindenütt jelen van (217). Mindez annak az eredménye, hogy Philón összeötvözte az ószövetségi hagyományt a filozófiával.⁷⁶

Tehát: maga Philón is tisztán látja, milyen nagy veszéllyel jár az, hogy Isten hatalmáról szóló tanítását a hellenista gondolkodáshoz alkalmazza. Ugyanis magyarázata, melyben megbomlik Isten személyének egysége, szembeáll azzal, amit az Ószövetség tanít Istenről. Ezért aztán Isten személyének egységét és oszthatatlanságát egy újabb képpel próbálja megőrizni, vagy éppen helyreállítani: a két hatalom, a teremtő, vala-

⁷⁰ Vö. Schürer, Emil: *The History of the Jewish People in the Age of Jesus Christ. 175 B. C. – A. D. 135. III.* 2., 881–885.

⁷¹ ...ὁὐ λέγω τοῦ ὄντος... ἀλλὰ τῶν δορυφόρων αὐτοῦ δυναμέων, κοσμοποιητικῆς, τε καὶ βασιλικῆς, καὶ προνοητικῆς καὶ τῶν ἄλλων ὅσαι εὐεργετιδές τε καὶ κολαστήριου...

⁷² PHILONIS ALEXANDRINI OPERA QUAE SUPERSUNT. Recognoverunt Leopoldus Cohn et Sigofredus Reiter. Editio minor. Berolini, Typis et impensis Georgii Reimeri, MCMXV. (*Einleitung*) 19.

⁷³ Vö. *De vita contemplativa* 26: Így hát [a terapeuták] az Istenről való megemlékezést sohasem tévesztik szem elől, amiképpen még álomban sem tűnődnek más dolgok felől, mint az isteni tökéletességek szépségeiről és hatalmáról... Ld. még: *De somniis* II. 239.

⁷⁴ Ld. Stead, Christopher: *Filozófia a keresztényen ókorban*. Fordította Bugár M. István. Osiris Kiadó, Budapest 2002, 154.

⁷⁵ Vö. Schürer, Emil: *The History of the Jewish People in the Age of Jesus Christ. 175 B. C. – A. D. 135. III.* 2., 882.

⁷⁶ Christopher Stead: *i. m.* 70–71.; 119–120.

mint a királyi-kormányzói, nem osztja meg Isten személyét, hanem lényének jobb és bal oldalán székelnek, mint az egy központi személy kétfelé vetülő árnyékai.⁷⁷

Philón meg is határozza ezeknek az erőknek a számát, amikor a *De profugis* című munkájában a levita városok (4Móz 35,9 s köv.), azaz menedékvárosok számához fűz magyarázatot. Az Istent körülvevő erők száma hat, s ezeket a fentebb említett munkájában a következőképpen írja le:

De profugis 94–95. 97

(94) ...ezek ugyanis azok az okok, amelyek miatt a templomi felügyelők lakhe-lyeire menekülnek azok, akik nem szándékosan követtek el gyilkosságot. Hogy melyek ezek [menedékvárosok] és miért van belőlük szám szerint hat, ezután mondom el. Nemde *az isteni logosz* az a legfontosabb, legbiztonságosabb és legjobb főváros – s ez nem pusztán csak egy város –, ahova a legüdvösebb minde-keelőtt menekülni⁷⁸ (95) A többi öt pedig, mint valami gyarmati települések,⁷⁹ a szóban forgónak a hatóerei. Ezeknek élén a *teremtői* [hatóerő] áll, tudniillik a te-remtő szavával alkotta a világot.⁸⁰ A második a *királyi*,⁸¹ annak megfelelően, hogy az, aki teremtett, uralkodik a felett, ami előállt. A harmadik a *könyörületé*, mely által az alkotó megszánja saját kezének művét és könyörül rajta. A negyedik a *törvényho-zői végzése*, amellyel azokat a dolgokat tartóztatja fel, amelyeknek nem kell megtör-ténniük.⁸² (97) ...Aki tehát a legfelső isteni logoszhoz folyamodik, ami a *bölcsesség* forrása, minden erejét megfeszíti, pihenőt nem tart, sebesen fut, hogy a halál elle-ni forrásból merítve az örök élet jutalmát nyerje.⁸³

A 97. § azt tükrözi, hogy a bölcsesség egyfajta módozat, út vagy éppen vezető arra nézve, hogy az ember az élet és a lét forrásához, az isteni logoszhoz jusson. De ez a böl-

⁷⁷ *De Abrahamo* 121: τῶν ὄλων ὁ μέσος, ὃς ἐν ταῖς ἱεραῖς γραφαῖς κυρίῳ ὀνόματι καλεῖται ὁ ὢν, αἱ δὲ παρ' ἐκάτερα αἱ πρεσβύταται καὶ ἐγγυτάτω τοῦ ὄντος δυνάμεις, ἡ μὲν ποιητικὴ, ἡ δ' αὐ βασιλικὴ· προσαγορεύεται δὲ ἡ μὲν ποιητικὴ θεός, ταύτη γὰρ ἔθηκε τε καὶ διεκόσμησε τὸ πᾶν, ἡ δὲ βασιλικὴ κύριος, θέμις γὰρ ἄρχειν καὶ κρατεῖν τὸ πεποιηκὸς τοῦ γενομένου.

⁷⁸ αἰται μὲν εἰσιν αἱ αἰτίαι, ὧν ἕνεκα οἱ τὸν ἀκούσιον φόνον δράσαντες εἰς μόνας τὰς τῶν νεωκόρων φεύγουσι πόλεις. τίνες δὲ εἰσι καὶ διὰ τί ἀριθμῶ ἕξ, ἐπομένως λεκτέον. μήποτ' οὖν ἡ μὲν πρεσβυτάτη καὶ ἐχυρωτάτη καὶ ἀρίστη μητρόπολις, οὐκ, αὐτὸ μόνον πόλις, ὁ θεῖός ἐστι λόγος, ἐφ' ὃν πρῶτον καταφεύγειν ὠφελιμώτατον.

⁷⁹ A Philón által használt szemléltetésben a főváros (*μητρόπολις*) olyan közigazgatási központ, ahonnan egy hódító ország vagy birodalom hatalmat gyakorol az általa meghódított gyarmatok felett. Így a gyarmatok városai (*ἀποικίαι*), ahova a hódító ország polgárai kitelepednek, olyan kisebb központok, ahol a fővárosban székelő politikai hatalomnak valamilyen képviselője és végrehajtója székel. Ez a szemléltetés világosan mutatja, hogy Philón szerint a logosz Isten első és legfontosabb dűnamisza, a többi hatóerő pedig ennek a logosznak megvalósulási módja.

⁸⁰ A teremtői hatóerő tehát (csupán) végrehajtója Isten alkotói akaratának.

⁸¹ Azaz: kormányzói.

⁸² αἱ δ' ἄλλαι πέντε, ὡς ἂν ἀποικίαι, δυνάμεις εἰσὶ τοῦ λέγοντος, ὧν ἄρχει ἡ ποιητικὴ, καθ' ἣν ὁ ποιῶν λόγῳ τὸν κόσμον ἐδημιούργησε· δευτέρα δ' ἡ βασιλικὴ, καθ' ἣν ὁ πεποιηκὸς ἄρχει τοῦ γενομένου· τρίτη δ' ἡ ἰλωος, δι' ἧς ὁ τεχνίτης οἰκτεῖρει καὶ ἐλεεῖ τὸ ἴδιον ἔργον· τετάρτη δ' ἡ νομοθετικῆς μοῖρα δι' ἧς ἂ μὴ χρῆ γίνεσθαι ἀπαγορεύει...

⁸³ ...προτρέπει δὴ τὸν μὲν ὠκυδρομεῖν ἱκανὸν συντείνειν ἄπνευστί πρὸς τὸν ἀνωτάτω λόγον θεῖον, ὃς σοφίας ἐστὶ πηγὴ, ἵνα ἀρυσάμενος τοῦ νόματος ἀντὶ θανάτου ζωὴν αἰδίδιον ἄθλον εὕρηται·

csesség szorosan össze is kapcsolódik a logossal, sőt azonosul vele. Ugyanezt a szemléletet mutatja a mintegy egy évszázaddal korábbi *Salamon bölcsessége* deuterokanonikus könyv is, amelynek ismeretlen, s minden valószínűség szerint alexandriai szerzője a Kr. e. az 1. század elején így szól a bölcsességről (7–8. fejezet):

Salamon bölcsessége

(7,15) „... ő a bölcsesség útjára ehvezet,⁸⁴ és helyes útra tereli a bölcseket.

(7, 17–30) Ő nekem adta minden létezőnek megbízható ismeretét,⁸⁵ hogy megértsem a világ szerkezetét és az elemek működését, az idők kezdetét, végét és közepét, a napfordulók rendjét és az évszakok váltakozását, az év körforgásait és a csillagok rendjét, az élőlények természetét és az állatok ösztöneit, a szelek erejét és az emberek gondolkodását, a növények változatosságát és a gyökerek erejét. Mindent, ami rejtett, és mindent, ami nyilvánvaló, megismertem, mert a bölcsesség, mindennek formálója tanított engem.⁸⁶ Mert lélek lakozik benne, értelmes, szent, egyszülött, sokrétű, gyöngéd, eleven, áttetsző, szeplőtelen, egyértelmű, ép, jóindulatú, éles elméjű, akadályt nem ismerő, jótékony, emberséges, szilárd, megbízható, ment minden félelemtől, korlátlan hatalmú,⁸⁷ mindent szemmel tartó, és áthat minden lelket, mely tiszta és igazán kifinomult gondolkozású; mert mozgékonyabb a bölcsesség mindennél, ami mozog, elér és áthat mindent,⁸⁸ hogy tisztává tegye; mert Isten erejének lehelte ő, és a Mindenható dicsőségének hamisítatlan kiáradása,⁸⁹ ezért semmi sem férközhet hozzá, ami szennyezett. Mert az örök világosság kisugárzása ő, és Isten tevékenységének tiszta tükre, és az ő jóságának képmása. Bár egymaga van, mégis mindenre van hatalma,⁹⁰ és megújít mindent, ami benne megmarad, nemzedékről nemzedékre öröklődik a megszentelt lelkekre, és felkészíti Isten barátait és prófétáit. Senkit sem szeret ugyanis az Isten, csak aki a bölcsességgel lakozik. Ez ugyanis szebb a napnál, és felette áll minden csillagképnek. A fényvel egybevetve ő bizonyul különbnak; mert azt elnyeli a sötét éj, de a bölcsességgel nem bír a gonosz.

(8,1) *A föld egyik határától a másikig nyújtózik ereje teljében, és betölti a világmindenséget kegyesen.*⁹¹

Az idézet mögött tehát az a szemlélet áll, hogy a bölcsesség több mint életszabály vagy Istentől kapott ajándék, ugyanis részese Isten valóságának, s így már-már isteni hiposztázisnak tűnik.⁹²

⁸⁴ ὅτι αὐτὸς καὶ τῆς σοφίας ὁδηγὸς ἐστὶν καὶ τῶν σοφῶν διορθωτής...

⁸⁵ αὐτὸς γὰρ μοι ἔδωκεν τῶν ὄντων γνῶσιν ἀψευδῆ εἰδέναι...

⁸⁶ ὅσα τέ ἐστὶν κρυπτὰ καὶ ἐμφανῆ ἐγνων ἢ γὰρ πάντων τεχνίτις ἐδίδαξέν με σοφία αὐτὸς γὰρ μοι ἔδωκεν τῶν ὄντων γνῶσιν ἀψευδῆ εἰδέναι...

⁸⁷ παντοδύναμον...

⁸⁸ διήκει δὲ καὶ χωρεῖ διὰ πάντων...

⁸⁹ ἀτμὶς γὰρ ἐστὶν τῆς τοῦ θεοῦ δυνάμεως αἱ ἀπόρροια τῆς τοῦ παντοκράτορος δόξης εἰλικρινῆς...

⁹⁰ μία δὲ οὐσα πάντα δύνатаι...

⁹¹ διατείνει δὲ ἀπὸ πέρατος ἐπὶ πέρας εὐρώστως καὶ διοικεῖ τὰ πάντα χρηστῶς.

⁹² Ld. Kovács Károly: *Hellenizmus, Róma, zsidóság*. Az újszövetség korának világa. Útitárs, Köln–Bécs 1969, 412.

A δύναμις az Újszövetségben

A **δύναμις** újtestamentumi jelentéskörét a következőkben lehet összegezni: *erő, képesség, isteni, mennyei hatalom; erőmegnyilvánulás; isteni erővel tett csoda; gyógyító erő; hatás*. 118-szori előfordulása is mutatja, hogy jelentős kulcsfogalom.

Amikor az Újszövetség a **δύναμις** szót (vagy származékait) használja, Isten erejéről tesz bizonyosságot, akárcsak a LXX: Isten hatalmas (Lk 1,49); örökkévaló hatalma megmutatkozik a teremtésben és a teremtett világban (Róm 1,20); nála minden lehetséges (Mt 19,26; Mk 10,27; 12,24; 14,35; Lk 18,27). A sajátos viszont itt az, hogy Isten hatalma szoros kapcsolatban áll Jézus Krisztus szolgálatával. Isten országa, királysága hatalommal jön el (Mk 9,1), elközeledését Jézus Krisztus csodatettei jelzik. Pál apostol ezt hirdeti Jézus Krisztusról: „...Dávid magyából lett test szerint, aki megbizonyított hatalmasan Isten Fiának a szentség Lelke szerint...” (Róm 1,3–4).⁹³

Amint erre az előbbi lábjegyzettel is utaltunk, ennél az igehelynél több fordítási lehetőség is kínálkozik. A páli mondatszerkesztést valójában csak a magyarázatos fordítás képes visszaadni, és pedig a következőképpen:

Isten elrendelte, hogy a Dávid magyából származó Jézus, mint Messiás, azaz Krisztus, az ő Fia legyen. Isten ezt abban nyilvánította ki a leghatékonyabban, hogy Krisztust feltámasztotta a halottak közül. Ez pedig úgy volt lehetséges, hogy Jézus Krisztust ezzel a csodatévő hatalommal (képességgel) is felruházta a Szentlélek által.

Ha ebből a páli, de ugyanakkor őskeresztyén hitvallásból indulunk ki, és ehhez hozzáfűzzük az evangéliumok és a többi iratok bizonyosságtételét, akkor a következőket szűrhetjük le:

1. Jézus Krisztus az által bizonyult Isten Fiának (ez messiási cím), hogy Isten rajta keresztül mutatta meg hatalmát, és pedig úgy, hogy:

a) Jézus Krisztus hatalmas (**δυνατός**) volt Isten és emberek előtt cselekedetben és beszédben (Lk 24,19; vö. Lk 4,36-tal: „...méltósággal és hatalommal (**ἐν ἐξουσίᾳ καὶ δυνάμει**) parancsol a tisztátalan lelkeknek...”, Mk 1,27-tel: „hatalommal (**κατ’ ἐξουσίαν**) parancsol a tisztátalan lelkeknek...” és Róm 1,16-tal: „...nem szégyellem a Krisztus evangéliumát; mert Istennek hatalma az minden hívőnek üdvösségére...”; lásd még ApCsel 2,22-öt);

b) a hatalommal való csodatételek mellett, beszédében bölcsességről tesz tanúságot (Mt 13,54; Mk 6,2; Lk 2,40. 52; vö. 1Kor 1,23–24-gyel: „...Krisztust prédikáljuk, ...Krisztust, Istennek hatalmát és Istennek bölcsességét.”);

c) megszanja a nyomorultakat, könyörül rajtuk (Mt 9,35–36; Mk 6,34; 10,64–52; Jn 11,33–35) és

⁹³ A Magyar Bibliatanács által kiadott új fordítás (1975) szerint: „...Dávid utódaitól származott, a Szentlélek szerint pedig a halálból való feltámasztásával Isten hatalmas Fiának bizonyult.” A Szent Jeromos Bibliatársulat 1977-ben kiadott fordítása szerint pedig: „...aki testileg Dávid nemzetségéből született, de akit a szentség Lelke szerint, a halálból való feltámasztás által Isten hatalmas Fiának rendelt...” Ezen az igehelyen sem a Károli fordítása, sem pedig a Bibliatanácsé nem tükrözi eléggé az apostol tömör és bizonyult fogalmazását: *περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ τοῦ γενομένου ἐκ σπέρματος Δαυὶδ κατὰ σάρκα, τοῦ ὀρισθέντος υἱοῦ θεοῦ ἐν δυνάμει κατὰ πνεῦμα ἁγιοσύνης ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν, Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν*. Tudniillik – nyers fordításban – Pál itt ezt mondja: ... [arról, aki] *Dávid magyából származott test szerint, aki Isten Fiának rendeltett (választatott) a halottak közül való feltámasztás által, azon hatalommal (abban a hatalomban), amely a Szentség Lelke szerinti*. Vagy másként: ... [arról, aki] *Dávid magyából származott test szerint, s aki Isten Fiának rendeltett oly módon, hogy feltámasztott a halottak közül a Szentség Lelkének hatalma szerint*.

d) hatalmát gyógyító csodatételekben mutatja meg (Mt 11,23; 13,54.58; 14,2; Mk 5,30; 6,2; Lk 5,17 – **δύναμις ...εἰς τὸ ἰᾶσθαι**; 10,13 stb.);

e) megfékezi a rontó erőket és győzedelmeskedik felettük, amikor kiűzi a démonokat, és ezzel azt hirdeti, hogy beköszöntött Isten országa (Mt 12,24.28; 17, 18; Lk 4,36; 11,20; Mk 1,34; 7,29–30 stb.).

2. Isten hatalmának közvetítője a Szentlélek, akit Lukács evangélista magasságból származó erőnek nevez (**ἐξ ὕψους δύναμις** – Lk 24,49; „...vesztek erőt (**δύναμιν**), minekutána a Szent Lélek eljön reátok...” – ApCsel 1,8).

Jézus a Szentlélek által közvetített erőt a tanítványoknak is ígéri és adja, hogy hatalmuk legyen a tisztátalan lelkeken és kiűzzék azokat, gyógyítsanak, prédikálják Isten országának elközeledését (Mt 10,1.7; Mk 6,7; Lk 9,1–2), és hogy hatalmuk legyen az ártó, ellenséges erőkkel szemben (Lk 10,19, vö. Zsolt 91,13-mal, Mk 16,17–20-szal, 2 Kor 12,12-vel).

A Szentlélek közli a karizmákat is, amelyek szintén Isten hatalmának megnyilvánulásai, és pedig Krisztus egy testének, az Anyaszentegyháznak szolgálatára. Ilyen a bölcsességnek és tudománynak (ismeretnek) beszéde, a hit, a gyógyítás ajándéka, a csodatévő erők megnyilvánulásai (**ἐνεργήματα δυνάμεων**), a prófétálás, a lelkek megítélése, a nyelveken való beszéd és azoknak magyarázása (1Kor 12,4–10; vö. 12,28–30-cal).

Összegzés

A fenti a)–e) pontok alatt felsoroltak azt tűnnek igazolni, hogy az első évszázad derekán élő hellenista zsidóság és az őskeresztyén közösségek hasonlóképpen látták Isten hatalmának, a **δύναμις**-nak megnyilvánulásait.

Az ószövetségi talajon álló Alexandriai Philón úgy fejt ki az Isten hatalmáról szóló tanítását, hogy magyarázataival és szemléltetéseivel végül is bonyolult, szinte zavaros logosz-tanig jut. Mindezt pedig úgy teszi, hogy ez a cél áll előtte: nyitni a hellenista világ felé, és meggyőzni a hellenista világot az egy, igaz Isten hatalma előtt való meghajlásnak.

A korai keresztyénség szintén csak a misszió parancsának engedelmeskedve tett bizonyosságot Isten hatalmáról, amely Jézus Krisztus evangéliumában lett nyilvánvaló minden ember számára: zsidónak és utána görögnek. Az Isten hatalmáról szóló bizonyosságtétel a keresztyének számára része annak az igehirdetésnek, amely Isten királyságának Jézus Krisztusban való elközeledését kiáltotta szerte.

A hellenista zsidó, Alexandriai Philón **δύναμις**-ről szóló tanítása a legfelső **δύναμις**-ből, az isteni logoszból indul ki és eljut arra a szemléletmódra, miszerint a **λόγος**, a legfontosabb hatóerő különféle megnyilvánulási formákra oszlik. Ez pedig a sztoikus **λόγος σπερματικός**-szal mutat rokonságot. Azaz az isteni erők, illetve tulajdonságok az egyetlen istenség szétszórt részei.⁹⁴

A korai keresztyénség Isten **δύναμις**-éről szóló tanítása szorosan összekapcsolódik Jézus Krisztus szolgálatával és Isten királyságának eljövételével, megnyilvánulási formái pedig mind-mind Jézus Krisztus személyében fonódnak össze: őbenne lesz

⁹⁴ Vö. Raffay Sándor: *A hellenismus és a philonismus kozmogóniája*. Hornyánszky Viktor Cs. és Kir. Udvari Könyvnyomdája. Budapest 1900, 46.; vö. még Raffay: *A logos eredete, tartalma és jelentősége a jánosi iratokban*. A szerző sajátja. Pozsony 1900, 47.

nyilvánvalóvá Isten minden hatalma (vö. Mt 28,18; Róm 8,35–39; Fil 2,9–10; Jel 5,12; 12,10; 1Pt 3,22).

Felhasznált irodalom

- Adolf Deissmann: *Licht vom Osten*. Das Neue Testament und die neu entdeckten Texte der hellenistisch-römischer Welt. Vierte, völlig neubearbeitete Auflage mit 83 Abbildungen im Text. Verlag von J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1923.
- Alexandriai Philón: Mózes élete*. Fordította Bollók János. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 1994.
- Beek, M. A.: *inleiding in de Joodse apocalyptiek van het oud- en nieuw-testamentisch tijdvak*. De Erven F. Bohn N. V., Haarlem 1950.
- Conybeare, Fred. C.: *Philo about the Contemplative Life or the Fourth Book of the Treatise Concerning Virtutes*. Critically edited with a defence of its Genuineness by Fred. C. Conybeare. M. A. Late fellow of University College, Oxford. With a facsimile. Oxford at the Clarendon Press by Horace Hart, Printer to the university 1895.
- Deuterokanonikus bibliai könyvek a Septuaginta alapján*. Kiadja a Magyar Bibliatársulat megbízásából a Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója. Budapest 1988.
- Gesenius, Wilhelm: *Hebräisches und aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament*. Bearbeitet von Dr. Frants Buhl. 17. Auflage. Berlin/Göttingen/ Heidelberg 1962.
- Kovács Károly: *Hellenizmus, Róma, zsidóság*. Az újszövetség korának világa. Útitárs, Köln–Bécs 1969.
- Lexicon linguae Aramaicae Veteris Testamenti documentis antiquis illustratis*. Edidit Ernestus Vogt S. J. Roma, Pontificium Institutum Biblicum, 1971.
- Oriëntatie in de theologie*. Studiegid samengesteld door docenten aan de Theologische Univeriteit van De Gereformeerde Kerken in Nederland, onder redactie van: Dr. J. Douma, tweede, herziene editie. Uitgeverij De Vuurbaak Barneveld 1987.
- PHILONIS ALEXANDRINI OPERA QUAE SUPERSUNT*. Recognoverunt Leopoldus Cohn et Sigofredus Reiter. Editio minor. Berolini, Typis et impensis Georgii Reimeri, MCMXV.
- PHILONIS ALEXANDRINI OPERA QUAE SUPERSUNT*. Ediderunt Leopoldus Cohn et Sigofredus Reiter. Berolini, Typis et impensis Georgii Reimeri, MCMXV.
- Raffay Sándor: *A logos eredete, tartalma és jelentősége a jánosi iratokban*. A szerző sajátja. Pozsony 1900.
- Raffay Sándor: *A hellenismus és a philonismus kosmogóniája*. Hornyánszky Viktor Cs. és Kir. Udvari Könyvnyomdája. Budapest 1900.
- Schürer, Emil: *The History of the Jewish People in the Age of Jesus Christ (175 B. C. – A. D. 135)*. A new English version revised and edited by Geza Vermes, Fergus Millar, Martin Goodman. Volume II, part I. T. & T. Clark LTD, Edinburg 1986.
- Soltész Ferenc és Szinyei Endre: *Görög–magyar szótár*. Második újonnan átdolgozott és bővített kiadás. Sárospatak 1875.
- Stead, Christopher: *Filozófia a keresztény ókorban*. Fordította Bugár M. István. Osiris Kiadó, Budapest 2002.
- Theologisches Begriffslexikon zum Neuen Testament* herausgegeben von Lothar Coenen, Erich Beyreuther und Hans Bietenhard. Band 1–2. Theologischer Verlag R. Brockhaus Wuppertal 1971.

Theologisch Wörterbuch zum Neuen Testament. Begründet von Gerhard Kittel. In Verbindung mit zahlreichen Fachgenossen herausgegeben von Gerhard Friedrich. Neunter Band. Verlag W. Kohlhammer Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz, 1966–1973.

Thorleif Boman: *A héber és a görög gondolkodásmód egybevetése.* Kiadja a Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója. Budapest 1998.

Varga Zsigmond ifj.: *Hellenistikus papyrusok, feliratok, ostrakák világa és az Újtestamentum.* Tanulmány az újszövetségi nyelvészet, irodalom és összehasonlító vallástörténet köréből. Szerző saját kiadása. Pannónia Könyvkiadó, Debrecen 1942.

Die Begriffe **χάρισμα** und **δύναμις** in den Werken Philons von Alexandrien

Vergleicht man den Bedeutungskreis des in den Werken Philons von Alexandrien vorkommenden Wortes **χάρισμα** mit dem neutestamentlichen Gebrauch des Wortes: Gnadengeschenk, so kommt man zur Feststellung, dass der Philonische Bedeutungsinhalt (manchmal in weiterem oder engerem Sinne) ein Vorbote (oder eine Parallele?) des in den Briefen von Paulus oder Petrus (1. Brief) lesbaren Wortes **χάρισμα** ist.

Der auf alttestamentlichem Boden stehende Philon von Alexandrien gelangt zur komplizierten, fast wirren Logos-Lehre. Die Lehre von Gottes **δύναμις** verbindet sich eng bei der frühen Christenheit mit dem Dienste Jesu Christi und dem kommenden Königreich Gottes. Ihre Offenbarungsformen verflochten sich in Christi Person. Gottes Macht offenbart sich in ihm (Mt 28,18; Röm 8,35–39; Phil 2,9–10; Off 5,12; 12,10; 1Petr 3,22).